

ddr. Igor Grdina

Med specialisti splošne prakse

Dolgo me je skorajda samoumevno seznanjevalno vprašanje o specialnosti poklicnega zanimanja spravljal v zadrego. Tistim, ki so mi ga zastavljali z vztrajnostjo, presegajočo sleherno obliko konvencionalizma, se je zdelo naravnost neizogibno, da se vsakdo legitimi(zi)ra s posebnim dejavnostnim področjem oziroma predmetom. Toda s tem se človek okrne ter zvede na razločevalne lastnosti in značilnosti, ki ne izvirajo iz njega samega, temveč se izločijo iz klasifikacijske ravni, ki je vsem vsiljena, nikakor pa ni za vsakogar bistvena. Kot brezmejno vpraševalni – za marsikoga težave ustvarjevalni, se pravi troublemakerski – naravi mi je bila takšna funkcionalizacija radovednosti zmerom tuja. Tako zaradi po(s)tvorjanja mene in mehaniziranja vpraševalca, ki ga ne zanima spoznavanje človeka, temveč samo pridobitev določenih informacij o njem prek simptomatike bolj ali manj avtomatizirajočih poklicnih opravkov. Pa seveda tudi zaradi zamejevanja obzorij.

Razvrščanje in predstavljanje na podlagi specialističnih razporejanj – celost je tako ali tako klasifikacijsko neujemljiva – sem zmerom doživljal kot nenaravno: ne kot koncepcijo reda, ampak kot pripravo na obvladljivost. Toda vednost slednje ne zahteva: ne predpostavlja je in je tudi ne ustvarja, saj kot čista moč sodi v območje polifone harmonije, ne takšnega ali drugačnega gospostva oziroma vladavine, se pravi -kracije (od starodavne teokracije prek aristokracije, birokracije, plutokracije, demokracije do dandanes premnogokrat uzrte ohlokracije) in -arhije (monarhije, oligarhije in anarhije).

Klasifikacija in predstavitevno razvrščanje – ki tako ali tako vedno teži k insceniranju legitimizacije, takšno diskurzivno upravičevanje pa ustvarja iluzijo človekove odvisnosti od neke točke ali načela – lomita naravno svetlobo ter fragmentarizirata neprekinjenost sveta in njegovih razsežij. V najboljšem (točneje: v najmanj slabem) primeru delata iz slike

mozaik. Celota razpada v sestavljanke iz delov, ki pa je samo približek oziroma usodno reducirana podoba. Ni zgolj poskus ujetja določenega pojava oziroma narave v zrcalo – kar zaradi svoje avtomatičnosti v gubljenju globinske razsežnosti in ujetosti v določen izrezni format ali okvir sploh ni tako odrešujoče, kot je v enem svojih ne najmočnejših trenutkov menil Shakespeare (igra nikakor ni pomembna kot ogledalna večšina, saj odsevajoče uprizarjanje obstoječega dejansko onemogoča ustvarjalno umetnost, kakor je nekoč opozoril Montgomery Clift) –, temveč predvsem njegovo/njeno ogoljevanje in razsekovanje ter s tem predrugačevanje. Tudi dimenzijsko že tako prizadeta podoba celote se spremeni: prelevi se v abstraktizirajočo skico. Ta je sicer lahko enciklopedično vsestranska, a njena težava je, da ni neokrnjena. Ker pa je vsako reduciranje kraljevska pot nihilizma – pomeni tako izgubljanje slehernega pojava k ničū kot izvotljuječe izginjanje tistega, ki se poda nanjo –, se mi nikoli ni zdelo vredno naravnovati se k njej. Če sem le toliko znal jezik vpraševalca o specialnosti poklicnega zanimanja, da sem lahko v njem kaj več kot zgolj našteval, sem si dovolil pobeg v paradoks, s katerim sem se prvič srečal na zdravniških žigih: razkril sem se kot specialist splošne prakse. Ta formulacijski (ne)logični nesmisel, ki se je porodil v bogve kateri administrativni retorti, pač ni čisto brez pomena – saj je v njem tudi senca duhovitosti. Smeh odrešuje v semantično pomenljivost tudi absurdnosti najbolj verodostojno zapisana imena pojavov. Včasih celo slednje same.

Zgodovina me je vedno vznemirjala zaradi svoje brezkončnosti in neobvladljivosti, pa hkrati tudi zaradi svoje dejanske neškodljivosti, ki izvira iz tega, da kot interpretacija že dogodenega, ki je ne glede na vse želje po ponavljanju (za) zmerom absolutno enkratno, ne more vplivati na nič drugega kot na širjenje in poglobljanje prostora razumevanja, se pravi tiste misli, ki se ne zadovoljuje z registriranjem, temveč (si) hoče predvsem razjasnjevati. Verjetno sem jo mogel doživljati tako zaradi popolne nenadarjenosti za identifikacijski pristop k čemur koli: nikoli nisem želel biti tak(o), kot je kdor koli – bodisi v stvarnosti bodisi v zamišljeni dejanskosti – že bil. Dvojnike sem vedno čutil kot nekaj nenaravnega in od tod tudi bistvenosti nevrednega. Imanentna jim je – kakor po modelih narejenim lutkam – odvisnost in potemtakem nesvojost.

Zdaj, toliko in toliko let po prvem občutenju tujosti podvojitve, se mi zdi, da je izvornike mogoče poimenovati s KAR JE. Brezpogojno in samo so. Brez ne-sreče so proste sence, zaradi česar niso anti-Chamisso, ampak je Peter Schlemihl s svojo prekleto čistostjo njihovo nezrcalno nasprotje. Usoda izvornikov je pač absolutna. Čisto nič niso iz relacije in v razmerju ali odnosu do nekega okvira ali strukture. Dvojnik je vedno

TO, KAR JE. Nikoli ne uide odvisnosti, razmerju in odnosu do nečesa v okviru, ki ne vsebuje samo najrazličnejših zastranitev in privednosti, temveč tudi praznino. Dvojniki so opisljivi, pravega imena pa – v nasprotju z izvirnikom – ne premorejo. V njih je vse le v primeru izpolnjenosti takšnih ali drugačnih pogojev. Njihova usoda ni samo relativna, ampak tudi kontingentna.

V nasprotju s tistimi zgodovinarji, ki jih je na poti v (njihov) Damask oplazila pavlinska strela, ali z onimi, ki so z Goti in Vandali oplenili (svoj) Rim ter s križarji korakali proti (lastnemu) Jeruzalemu, me je od nekdej v prvi vrsti očarovala nepredvidljivost in neshematičnost ljudi. Ne samo mnogi posamezniki z imenom in priimkom, temveč tudi številni obrazi človeškosti, ki niso niti potencialno – kot možna oblika in izraz humanitete – živeli v meni in so mi bili pred seznanitvijo skozi zgodovino nepredstavljivi, so s tem, ko so se pojavili kot stvarnost določene konkretne situacije, razklepali vsakršne okvire. Nobena specializacijska zožitev žarišča opazovanja in razumevanja ni mogla ukiniti brezmejnosti: vidno polje se nikoli ni končevalo, marveč se je vedno le zakrivljalo v nerazpoznavnost. Tako normalnost kot običajnost na eni kakor norost in nekonvencionalnost na drugi strani so dobile neskončno mnogo form. Ne le heroji, temveč tudi brezimni s smrtjo niso izginjali, ampak jih je zgolj zagrnil mrak – tako da jih ni bilo več videti. Toda tudi po stoletjih je še bilo mogoče naleteti nanje, če so se le znašli v pramenu radovednostne svetlobe pod ustreznim kotom. KAR JE, bi bilo brez njih drugačno. Dejansko niso pogrešljivi. Nemara res na neki način propade, kar nastane – kakor pravi Michelangelo v 21. pesmi svojih *Rim* –, a tako vznik kot zahajanje nepovratno spreminjata vse. Navsezadnje messer Buonarroti o tem spregovori v obliki toskanskih karnevalskih spevov; njegov nemški prevajalec Walter Heinrich Robert-Tornow in mračni uglasbljevalec Hugo Wolf sta tekst razumela v povsem drugačnih registrih: njuna pomračitev originala in po-ustvaritvena preinterpretacija sta močno vplivali na prihodnje rojene ... Možnost, da je ali vsaj utegne postati brezkončno vse, kar nastane, je zagotovo pomembnejša od tiste, ki bi sleherno stvar uvrščala v območje izginjanja.

Torej: KAR JE, je bistveno. Ne nastajanje in ne propadanje ne ustvarjata oziroma puščata samo posledic – pri čemer se Voltaire ni motil, ko je zagovarjal mnenje, da te niso nujen iztek takega ali drugečnega dogodka (saj tudi vsak človek nima otrok) –, temveč predvsem delata zgodovino, ki se nikjer ne zaustavi. Zato sta nespregledljivo pomembna: kot procesa bolj zaznamujeta stvarnost kakor z izidom. Od svojega izhodišča naprej je vse, KAR JE, Apelova črta oziroma v geometrijskem slovarju poltrak. Slednji je edini kolikor toliko predstavljeni model neskončnosti. Premica

je – ob ukrivljenosti prostora – lahko tudi samo vase zaprt krog. More biti nekaj drugega, kot izgleda: ujeti se utegne v končnost lika. Poltrak je v najslabšem – se pravi najbolj omejujočem – primeru spirala. To pa je premica (kar zadeva neskončnost) v najboljšem.

Z zanemarjanjem kogar koli – tudi s spregledovanjem začetkov, ki niso imeli posebej izrazitih in samostojnih posledic, a so vseeno oblikovali stanje in razmerja konkretnega okolja ali nemara celo sveta – zgodovina gubi svojo življenjskost. Postaja igra. Preobraža se v nekaj, za kar je domnjeno, da poteka na vnaprej določen način, in kar je mogoče kadar koli prekiniti ter vnovič začeti – bodisi po dogovoru bodisi iz (samo)volje. Igra omogoča zgolj izbiro, tako znotraj svojega okvira kot še prej pri pristajanju nanj, prostost pa je tod zgolj utvara, saj ni nič oproščeno podložnosti pravilom. V življenju, ki zaradi delovanja ustvarjajoče domišljije takšne omejenosti ne pozna in se širi v neslutene možnosti, je razlika med pritrditvijo oziroma sprejetjem ter odklonitvijo in odločitvijo za nekaj drugega od ponujenega, logičnega, nasvetovanega ali zaukazanega lahko zadeva svobode. V igri je neizogibno zgolj stvar izbire.

Historiografija identifikacijskih zgodovinarjev, ki v iskanju ekstaze istosti nečemu nekdanjemu doživljajo kvečjemu vzhičenja oziroma razočaranja ob podobnostih in različnostih, je v svojem jedru klasifikacijska. Sistemiziranje hierarhičnega tipa je zanjo ključno. Kakor si prizadevajo postati (ne)kdo drugi in se utiriti v že izživeto usodo – ker ne prenesejo ne odgovornosti zase ne odprtosti svojega življenja, se trudijo prehoditi nekoč že utrto pot –, ne morejo sprejeti niti teže oziroma lahkosti lastnih misli. Delovanje girardovske mimetične želje je v njih popolno. Nenehno se sklicujejo na merila, ki so NAD in PRED: to, kar jih presega, jim je v vsakem primeru posvečujoče z upravičenostjo. Če je treba, tudi z opravičljivostjo. Da kriterije zanjo določijo sami, ni bistveno, saj jih zmerom zgolj izberejo, nikoli pa ne ustvarijo. Ker se doživljajo kot instrument tega ali onega načela, lahko le razločujejo in presojujejo – torej pripisujejo (ne)pomembnost –, medtem ko razumevati ne morejo. Toda prav slednje je edino neuničujoče in nepohabljaajoče, se pravi nenihilistično ravnanje z zgodovino. In z vsem, kar se znajde v njej.

Tisti, ki smo se v Sloveniji rodili med letoma 1960 in 1970, smo še bili prisiljeni soočiti se z vseobsežno marksistično znanostjo zgodovine, ki je nekakšna obnova srednjeveškega miselnega toka, izvirajočega iz načela *Fundamentum et principium doctrinae sacrae historia est*. Njen namen je bil bodočim specialistom splošne prakse razodeti vse – vendar nič drugega. V svojem jedru se je razkrivala kot akcionistična, ne razumevanjska. Najobičajnejša metafora, v kateri se je prepoznavala, je bilo

vrteče se kolo: ravnotežje je bilo usodno navezano na pot naprej. Človeški svet se je v njej kazal kot ob zori zgodovine otvorjeni in ob njenem zanesljivem bodočem somraku – ko razpre svoja krila vsevedna Minervina sova – sklenjeni kozmos razrednega boja. Kar se začne, bi se moralo tudi končati: takšna je logika slehernega zaprtega sistema – tako brezčutno determinizirajoče velike škatle eliminacijskega razrednega in nacionalnega socializma kot na emancipacijskih pravilih utemeljenega tržnega in političnega reda (Francis Fukuyama je celo v tem kaoticističnem kontekstu uspel (iz)najti iztek zgodovine). Tudi izmučene samotne duše tolažeča nietzschejanska *Ewige Wiederkunft der Geichen* – ki je ob nedeljivosti osnovnih delcev in bodisi v zakonitostno bodisi v prostorsko omejenem vesolju ne samo dojemljiva, temveč predvsem fundamentalno znanstvena – se ji ne izmakne. Ne junaki ne dezertjerji nimajo kam: oder njihove usode je dan. Ljudje so mobilizirani bodisi za nujnost bodisi za neizogibnost. Zase jim ostane kvečjemu kak trenutek tistega, kar so Rimljani poimenovali s pojmom otium.

Razpoka v tako konceptualiziranem prostoru je nastopila z vódenim akcionizmom, katerega naukov smo bili med letoma 1960 in 1970 rojeni prav tako deležni v izdatni meri. Tudi pri nas nešteto krat ponovljena 11. Marxova teza o Feuerbachu *Die Philosophen haben die Welt nur verschieden interpretiert; es kommt aber darauf an, sie zu verändern* – ko sem bil povabljen predavat v nemško prestolnico, sem si jo, vso dialektično materializirano v zlatoblesteče črke (na rdečkastorjavi podlagi), šel ogledat v skorajda tempeljsko ozračje pričarajoče preddverje *Humboldt-Universität zu Berlin* (a tedaj, leta 2003, še ni bilo na sleherni k njej vodeči marmorizirani stopnici opozorila Ceal Floyer *Vorsicht Stufe*) – je terjala skrajno angažirano dojemanje vsega obstoječega. Potreba po spreminjanju sveta, ki naj bi bil tako ali tako vtirjen na pota in smeri nujnosti ali vsaj neizogibnosti, pa je nesmiselna, saj hitrost ubija. Ne samo na cesti, temveč tudi v zgodovini. Če se filozofi ali historiki lotijo predrugačevanja sveta, izstopijo iz vesolja svojega poznavalstva. Postanejo dejavnostni specialisti splošne prakse. In to ne tako nedolžno kot ljubi Bog pri ustvarjanju genoma, ki ga je naredil – tako mi je pred leti zatrdil ugleden onkolog – precej amatersko, se pravi neekonomično zakomplicirano, temveč na diletantsko poenostavljajoči način, razodet v tisoč in eni varianti na spiralno-krožnih poteh od Platona in Dionizija k Heideggerju in Hitlerju. Širina misli o vsem se zamenja za ozkost zgodovino pospešujočega dejanja, ki izhaja iz redukcije stvarnosti. Slednja je pod evropskimi zvezdami še posebno usodna, saj se raznolikost konceptualizira v okviru pojmovanja k prevladi težečih nasprotnosti in ne samo kontrastov, ki se morejo med seboj

dopolnjevati. Mišljenje vsega v opozicijah med polifono harmonijo in hierarhijo skoraj zmerom izbere slednjo, ker obeta poleg splošne koristi prinesiti tudi tisto, ki gre na račun drugega. Red v tem primeru ne zraste s svobodo, ampak se vzpostavi z izbiro. Nekaj postane bistveno, ostalo pa zanemarljivo. Umeščenost v vrstni red, kjer mora biti *prvo* vedno pred *drugim*, *takšno* pa zmerom pred *drugačnim*, raznolikost odrine v kategorijo premnogim povsem odvečne kompliciranosti.

To logiko je mogoče videti na delu že ob 11. tezi o Feuerbachu, ki je bila leta 1845 zabeležena kot precej neoperativna in dovolj akademsko intonirana kritična sentenca. Dejansko je v okviru vrednostnega razvrščanja oživljala srednjeveško razpoko med *vita activa* in *vita contemplativa*, ki pa je bila zasuta tako z erazmovskim *človekom zase* (bolje: *iz sebe*) kot z razsvetljsko *Theoria cum praxi*. Njena aktivistično-akcionistična uporabnost je bila tedaj še precej zastrta; ob vpetosti v širša spoznanja bi se nemara celo utegnila preobraziti v stopnico na poti k neomejevanju prostora ustvarjajoče polifone harmonije (*Vorsicht Stufe* ne bi bilo le opozorilo duhovite instalacijske umetnosti Cael Floyer toliko in toliko let pozneje). Marx je namreč svojo besedno formulo izrekel v tradicionalni, jezikovni vsakdanjosti odtujajoči se formi: "Die Philosophen haben die Welt nur verschieden interpretiert; es kömmt drauf an, sie zu verändern." Za učinkovanje v območju življenje posameznikov in sveta usmerjajoče -kracije in -arhije je morala biti predelana – zengelsizirana, se pravi modernizirana. Le tako je lahko vsakomur jasno izrazila vrstnorednost, hierarhizacijskost in nasprotujočnost vzpostavljaljočo miselno konceptualizacijo. Oblika besednih formul, ki pretendirajo na akcijskost, je pač aktualistična. Še bolj to velja za tiste sentence, ki hočejo postati navodilo.

Toda s tem se je v življenjski stvarnosti vse skupaj grdo zavozlalo: aktivistični akcionizem v determiniranih procesih vsekakor ne sodi v območje potrebnega. Še manj nujnega ali neizogibnega. Ne samo da ni bistven za potek in izid zgodovine, ampak usode stvari, zadev in ljudi zgolj zaplete, saj ustvarja možnost zavijanja na stranpoti razpoloženske (samo)volje – tako glede hitrosti kot glede smeri. Pri hoji po njih odpor, ki pri najbolj smotnem izvrševanju nujnosti ni neizogiben, postane povsem upravičen. V okolju, ki ga zaznamuje vnaprejšnja odločenost česar koli, je najbolj ekonomično ravnanje pač ustrezna interpretacija. Njen vznik bi pravzaprav moral biti celo zakodiran v udeležence zgodovine – če bi bila ta zares vnaprej določen proces. Samo nesvobodna bitja morejo biti zgolj izvrševalci takšnih ali drugačnih paradigmatsko-sintagmatskih zakonitosti. Prostost posameznika namreč v temelju onemogoča kakršno koli nujnost. Marxova 11. teza o Feuerbachu se je tako dejansko izkazala za

spletanje gordijskega vozla. Tudi v svoji izvirni, z dovrš(e)no preteklostjo zaznamovani varianti. Specialistom splošne prakse je bil z njo svetovalno odmerjen način poseganja v svet. Obzorja so se jim s tem opazno zožila. Njihova zgodovina se je poskušala zapisati vnaprej.

Akcionizem, ki je v svojem jedru nezaupanje v nujnost in neizogibnost, je vedno čutil potrebo po (samo)utemeljevanju in upravičevanju. Najraje je v tej vlogi videl prav misli in besede o takšni ali drugačni izvoljenosti. Iz nenadzorljivih globočin jaza brizgajoči voluntarizem so si med njegovimi predstavniki privoščili le osvajalci sveta, s katerimi se akcionizem tudi pojavi v zgodovini. Nabukodonosor II., Aleksander in Cezar so s svojo voljo poskušali obvladati vse in vsakogar. Če že človek nekaj hoče, pač ni smiselno, da se tega loti samoomejujoče. Ravna kot nebrzdan specialist splošne prakse. Avtorefleksivnosti, ki ima sposobnost dejavnostne samozaustavitve, ni v njegovem obzorju. Toda iskanje božanskosti, ki so se ga lotili bodisi sami akcionisti bodisi so ga prakticirali njihovi nasledniki, že kaže na določen sram ob absolutnosti oziroma konstitutivni moči želje. Njeno prikazovanje kot nekakšne nadčloveške nujnosti pomeni utesnitev stvarnosti v vnaprej izbrani interpretacijski okvir. To pa ni več samo pojasnjevalno upravičevanje, temveč tudi že opravičevanje. Mišljenje ni več element dejavnega življenja, temveč nekaj od vsega drugega razločenega. Dejanskost se preobrazi v (pris)podobo.

Potem ko je razpoka med dejavnim življenjem in mišljenjem – ki se kaže v njegovem upravičevanju in opravičevanju, tj. v iskanju božanskosti, idealnosti in kar je še takšnih reči – postala očitna, so jo akcionistični specialisti splošne prakse poskušali zasuti z verjetjem. Postali so oznanjevalci – od prerokov do pridigarjev in tistih, ki jih nadomeščajo na vseh zemljepisnih dolžinah in širinah sveta. Prisegali so na svoje vidčevstvo. Toda vere, ki so jih širili, so bile samo vsebinsko vseobsežne, slehernika pa bodisi niso hotele bodisi niso mogle zaobseči. Ne le da misije oznanjevalskih vidcev niso uspele, ampak so tudi sami pogosto slabo končali. Včasih kljub spoštovanju. Simptomatičen je primer poslednjega abasidskega kalifa, se pravi naslednika preroka Mohameda: mongolski osvajalci so ga po zasedbi Bagdada februarja 1258 zavili v preprogo in čezenj spustili svoje konje, saj sami kljub prislovični zavojevalski okrutnosti niso hoteli prelitati vladarske krvi.

Toda če bi oznanjevalski vidci natančno premislili, kako se kaj dogaja med ljudmi, ne bi bili presenečeni. Navsezadnje je bistveno zapisano že v *Genezi*, in sicer v odlomku, ki govori o popotopni pijanosti “moža zemlje” Noeta. Sin Ham, ki je očeta, omamljenega od vinskih hlapov, videl razgaljenega, je o tem pripovedoval svojima bratoma Semu in Jafetu.

Biblija potem poroča, kako sta ta dva “vzela plašč, si ga dala na ramena, šla zadenjsko in pokrila nagoto svojega očeta”. Še posebej je poudarjeno, da Noeta nista imela pred očmi razgaljenega. Ko pa se je “mož zemlje” prebudil, se je razsrdil nad sinom, ki ga je videl, kakršen je (bil), in odredil, da postane hlapec svojih bratov (tistih dveh, ki sta mu verjela, da je nag). *Videti* je po vesoljnem potopu torej le malo manj onesrečujoče kot *spoznati* pred njim. Andersenova pravljica o cesarjevih novih oblačilih s fantastično natančnostjo opisuje svet, kakršen je nastal z Noetovo voljo: že mogoče, da se *gleda* s srcem, toda človek, ki noče težav, mora kljub temu *videti* z interpretativnim premislekom, ki je precej oddaljen od življenjske neposrednosti. *Verjeti* je velikokrat odrešilno – a tisti, ki to omogoča (kakor Ham s svojimi besedami o očetu Semu in Jafetu), ni povečičan, temveč udarjen s kaznijo. Ker njegovo oko seže globlje od videza. Tega ne terja zemlja, ampak tisti, ki so na njej najsilnejši. Ti očitno niso tudi najmočnejši: celo poročilo o njihovi razgaljeni, brezdodatkovni identiteti jim preseda. Silnost izhaja iz razlike med videzom in dejanskostjo, ki je večkrat zamolčana in preglášena kot zares neopažena. Če *spoznati* pomeni izgon iz raja, *videti*, *kakor je*, zagotovo vodi k odrinjenju od svobode. Dejansko se stremeljivci, ki so se povzdignili med gospodarje uzrtij, nikjer ne ustavijo: tudi povsem nevplivni ljudje, ki vidijo še kaj drugega kot tisto, kar s silnostjo obdarjeni priredijo za oko, so obsojeni na pozornost njih onemogočajočih “mož zemlje”. Tako trojanska princesa Kasandra kljub vpogledu v prihodnost za nikogar – niti zase – ne more storiti nič. Zgodbe vizionarskih umetnikov so samo tisoč in ena variacija njene usode: kar izgovarjajo v čezrealni jasnosti, je s strani iz videza narejenih Noetov razglašeno za nerazumljivo metaforiko. Ko se to izkaže za pravo ime stvarnosti, ki je nad sleherno opisnostjo, je za vse – razen za spomin – že prepozno.

Za preroki in pridigarji ter njihovimi nasledniki so na oder akcionizma splošne prakse stopili revolucionarji. Prisegali so na razvojno identičnost stvarnosti in svojih vizij. Na mesto verjetja je stopilo zaupanje v izpolnljivost določenega načrta. Doseganje takšnega ali drugačnega cilja pa je z njegovo radikalizacijo hitro postalo naloga, ki je terjala (samo)uničevalno doslednost. Tako so se na stežaj odprla vrata novemu barbarstvu, tj. postkulturni podivjanosti, ki ima za seboj večstoletno izkušnjo civilizacije in njenih zavratnih konvencionalnih laži. Vztrajno učinkovanje slednjih je vodilo – kakor je v času fin de siècla pokazal eden njegovih največjih kritikov Max Nordau – v intelektualno izrojenje. Degeneracija, ki jo je ta vplivni voditelj cionističnega gibanja vpeljal v razmisleke o civilizacijskih premikih, je bila pojem, ki je zaznamoval vsako revolucijo. Tudi

nacionalsocialistično, ki ga je sicer na debelo uporabljala pri etiketiranju milijonov svojih žrtev.

Revolucionarji, ki so se nenehno sklicevali na družbo – tj. na projekt, ki naj bi na tleh, prepojenih s krščanskim neeliminacionizmom (onstran zamisli izvoljenega ljudstva, čistega razreda ali izbrane rase) in z razsvetljensko emancipacijo, vzpostavil brezmejni prostor za vse in vsakogar –, so s svojim akcionizmom onemogočili že samo bližanje njenim obrisom. Svobodo so v imenu takšne ali drugačne odgovornosti omejevali in redčili, se pravi ukinjali. Za vse. Niso priznavali, da se svobodni človek zaradi samoodgovornosti lahko vzdrži kakršne koli uničevalnosti in se zaradi tega kot bitje prostosti ne izbriše kot, KAR JE. Kakor je prepričljivo pokazal Robert Gellately, so bili emblematični voditelji revolucij 20. stoletja – Lenin, Stalin in Hitler – prinašalci katastrofe socialne paradigme. Slednje novo barbarstvo razrednega in rasnega eliminacionizma ni samo zavrlo in spravilo v krizo, temveč je za zmerom zdrobilo možnost zgolj emancipacijskega sprejemanja in brezmejnega udejanjanja *sistema Rousseau* (kakor Paul Vayne ne ravno natančno imenuje projekt družbe). Ta lahko od tedaj, ko je Vladimir Iljič Lenin februarja 1918 svojemu zaprepadenemu ljudskemu komisarju za revolucionarno justico Izaku Nahmanu Štejnbergu razodel, da je ustrezno ime za pravico “socialno iztrebljanje”, pretendira le še na vseobsežnost, nikakor pa ne več na brezmejnost. Družbeni projekt, ki vedno računa tudi na možnost vsespreminjajočega prevrata, ne vzpostavlja človekove svobode, ki je lahko samo neskončna, ali pa je ni, temveč le zamenjuje referenčni okvir ter permutira prazna mesta in sive cone. V njem je vedno tako kot pri ježi: eden je konj, drugi pa jahač (tako nazorno je zveze vseh vrst označil Otto von Bismarck). Neomejenosti oziroma svobode v družbi pač ne more biti za nikogar, ker ta pojem ne označuje ne stvarnega ne mentalnega brezkončnega prostora, ampak funkcionirajoči, se pravi na opredeljive naloge in vloge zvedeni agregat. Revolucija, ki je zmerom pojav v njegovem okviru, je potemtakem onstran možnosti vzpostavljanja prostosti: lahko spremeni samo pojmovanje reda, delovanje zakonov (zmanjša izgube človeške energije) in morda še dojemanje (obsega) morale. Drugega ne more – ne glede na to, kakšne predstavne himere pošljejo njeni protagonisti proti sfingi življenja. Os zgodovine družbenega projekta so prej ali slej boji med pristaši nosilcev njegovih različnih interpretacij, ne med nevedenimi ljudmi. Zato za revolucionarji, ki prinašajo vedno nove osvoboditve, nikoli pa svobode, prej ali slej ostanejo hekatombe trupel, obletnice ter spomini na utopične iluzije, slike in pesmi, ki – kakor mehiški *Carabina 30-30* ali *La Adelita* – prej ali slej najdejo pot v filmske uspešnice in druge produkte zabavne

industrije. Pri tem niso izključene niti najbolj običajne polastitive v obliki brandov in plagiatov. Med slednjimi ni najmanj zanimiv tisti, ki je šel obratno pot od večine: melodija partizanske pesmi Mitje Ribičiča-Cirila *V temnem gozdu, ob tabornem ognju* je identična z refrenom šlagerja Wilhelma Grosza *Isle of Capri* – ki jo je v francoski verziji nenadkriljivo interpretiral največji zvezdnik vichyjske estrade Tino Rossi. Tako so se lahko slovenski revolucionarji in promotorji Révolution nationale, ki jo je v času prevlade hitlerjanskega novega reda v Franciji pod geslom *De-lo, družina, domovina* izvajala pétainovska stara garda, navduševali nad istimi sekvenčnimi domislicami ... Za navidezno velikimi prelomi so se včasih skrivale pomenljive bližnjosti.

Značilno akcionisti revolucionarnega tipa razen leta 1688 v Veliki Britaniji in 1775/1776–1781/1783 v Severni Ameriki niso ustvarili tistega, kar so se namenili. Zdi se, da so se pozneje vsi soočili s spoznanjem, da jim samo povzpetje na vrh oblastne piramide omogoča udeležati lastno voljo, vendar jim ta položaj ostane le takrat, ko uresničujejo želje drugih – pri čemer jih lahko do neke mere sami ne zgolj formulirajo, temveč tudi generirajo prek manihejske razdelitve na svoje privrženice in ostale. Slednjih je bilo v angleško-škotski Uniji kron 1688 in v Združenih državah Amerike stoletje pozneje tako malo, da niso pomenili resne grožnje možem Nouveau régima ter njihovim zakonom in redu.

Potemtakem ni čudno, da od velikega prevrata v Franciji 1789 dalje nobena revolucionarna “lokomotiva zgodovine” ni zapeljala na tir prostosti za vse, ki je bil obetan potnikom na vagonih za njimi. Načrtovati je mogoče samo začetek vseobsežnega prevrata, medtem ko je njegov sklep prej razberljiv vedeževalec kot analitikom. Ne emancipacijska načela, ki poskušajo narekovati smer sprememb, ne eliminacijsko ravnanje, ki naj bi ljudi nenehno poganjalo k njim – Lev Davidovič Trocki se pomenljivo ni samo hvalil, da je boljševiška oblast v Rusiji organizirala državljansko vojno, ampak si je zamislil tudi permanentno revolucijo –, ne zagotavljajo vnaprej določljivega izida. Prevratnih dogajanj preprosto ni mogoče vleči v jutrišnje zarje, saj prihodnosti, ki bi iztegnila roko k sedanjosti, še ni; lahko se le odrivajo in potiskajo od tega, kar je. Izkušnja pa je pokazala, da se tako posebno daleč ne pride. Okoli 50 najradikalnejših demokratov francoske revolucije se je samo 15 let po njenem vrhuncu prevažalo z lastnimi ekvipažami, se ponašalo z grbi (eden od njih – Fouchéjev – je bil celo vojvodski, drugi – tisti advokata Michela-Louisa-Etienna Regnaulta de Saint-Jeana d'Angélyja – pa grofovski) ter uživalo v najrazličnejših “dotacijah”, ki niso zaostajale za onimi iz dobe proslulega Ancien régima. Napoleon kot dedič arhetipske revolucije evropskega kontinenta

je postal hkrati tudi naslednik absolutne monarhije, medtem ko se je boljševiški prvak Josif Visarionovič Stalin vsaj na prvi pogled preobrazil v najmogočnejšega med vsemi ruskimi carji – čeprav ni bil ne car in ne Rus. Tega se je v polni meri zavedal. Tako je materi Ketevani, ki ga je na večer življenja vprašala: “Josif, kaj si pravzaprav zdaj,” odgovoril: “Se spominjaš carja? Jaz sem nekaj takega.” Natančnejši pogled seveda razkrije, da Jekleni človek – ki je bil po sodbi enega svojih najožjih sodelavcev, Vjačeslava Mihajloviča Molotova, opazno mehkejši od Lenina – nikakor ni bil absolutni gospodar kakor njegovi predhodniki v moskovskem Kremlju in peterburškem Zimskem dvorcu: bil je odvisen od preciznega delovanja aparata pod seboj, medtem ko je neredko presenetljivo kaotična oblast carjev in imperatorjev v veliko večji meri slonela na predstavah vladanih. Slednje so bile za sovjetski politbiro, ki je po točni Stalinovi diagnozi bolehal za vrtoglavico od uspehov, le redkokdaj – npr. v času druge svetovne vojne – zares pomembne.

A že tedaj, ko so bili akcionistični specialisti splošne prakse revolucionarnega tipa v vzponu, so jih kot senca začeli spremljati spreminjevalci zgodovine novega kova. Bili so to ljudje, ki so osrednjo pozornost namenjali tehniki predrugačevanja sveta. Svojo vlogo so našli v razpolaganju z njo. Kot taki so že zgodaj postali strokovnjaki za izvajanje revolucij. Cilje in upravičila so večinoma podedovali od njihovih glasnikov, s katerimi so se nekako do srede 20. stoletja poskušali amalgamirati. Toda tega, kar so hoteli doseči, ne v misli, ne v besedi, ne v dejanju niso živeli, ampak so revolucijo sakralizirali – večinoma v obliki večne prihodnosti in sedanjosti kot prehodnosti k njej, sami pa so se šteli za njene posvečence (le Maximilien Robespierre je bil čisto odkrito častilec božanskega Najvišjega bitja; nekoliko svojevrsten je bil tudi član Leninovega Sovjeta ljudskih komisarjev iz vrst neboljševiških in nemarksističnih socialistov I. N. Štejnberg, ki je tudi v času ateistične diktature proletariata ohranil navade ortodoksnega Juda in ob sobotah ni delal). Kadilo, ki so ga uporabljali v svojih obredih postcivilizacijskega barbarstva, je bilo nasilje.

Že v veliki francoski “prekuciji” so bili čisti revolucionarji hitro potisnjeni ob stran. Teroristi, ki so se jim pridružili pri vzpostavljanju Nouveau régima, so v letih groze in strahot 1792–1794 dosegli, da so bili pečati njihovih senc globlji od tistih, ki so jih v zgodovino vtisnili pobudniki sprememb. Slednji so lahko ohranili glavo med rameni, če niso silili v prve vrste. Ko so revolucionarji s thermidorskim prevratom 1794 spet iztrgali oblast teroristom, sploh ni bilo malo takih, ki so lahko rekli kakor poznejši Napoleonov drugi konzul abbé Sieyès, da so v času robespierrrovske strahovlade pač preprosto živeli. Del(ov)ati so tedaj mogli le

svečeniki žejnih bogov. Kar številni revolucionarji – kakor Paul Barras, Jean-Lambert Tallien, Bertrand Barère in dva Merlina (douajski Philippe-Antoine in thionvijski Antoine Christophe) – pa so tudi bogateli. In to naravnost brezsravno. Še mnogo bolj kakor Honoré Gabriel Ricqueti grof de Mirabeau, ki se je makiavelistično prodal za dosego osebnega političnega cilja, tj. za stvaritev ustavne monarhije. (Biti podkupljen za tisto, kar človek hoče, je v zgodovini zelo redek privilegij.) Ideali so mu – enemu redkih, če ne celo edinemu – prinesli več denarja kot pisanje in objavlanje pornografskih romanov. Revolucionarji vseh vrst in baž pač nikoli niso imeli zadržka pri trošenju državnega denarja zase. Teroristi so bili v tem praviloma drugačni in so zato neredko uživali simpatije malih ljudi. Toda asketski so bili pogosteje zaradi narave svojih podvigov, ki so jih silili k življenju v improviziranih razmerah, kot pa zaradi načel.

Revolucionarji se sence teroristov v dobi po francoski revoluciji nikoli niso zares uspeli znebiti. S *Komunističnim manifestom* je bila zveza med nasiljem in vseobsežnim prevratom v okviru socialnega projekta povzdignjena v zakonitost spreminjanja sveta. Marksisti so odkrito priznali, da niso miroljubni. Specialisti splošne prakse, ki so prisegli na *Komunistični manifest*, pa so se hkrati razglasili ne samo za zaveznike, temveč tudi za sodelavce ter celo za prihodnost vsakršnega revolucionarnega gibanja proti obstoječim razmeram. Nič čudnega potemtakem ni, da so se od leta 1848, ko se je pojavil ta usodni dokument, ki je poskušal vsak prevrat usmeriti na kolesnice marksistične znanosti zgodovine, vsi v projekt družbe usmerjeni prevrati izgubljali v labirintih novega barbarstva. Kdor se je loteval revolucije, je moral vedeti, da se mu bodo pridružili nasilneži, ki se je bodo prej ali slej poskušali polastiti. *Komunistični manifest* je pač bil akcionistični program.

Revolucionarji, ki niso hoteli postati teroristi, so zaradi tega kljub velikemu ugledu med malimi ljudmi prej ali slej izgubili tla pod nogami. Aleksander Fjodorovič Kerenski, ki jim je pripadal v Rusiji, je postal najprej sedanost velikega prevrata – nihče bolj kot on –, nato pa takoj tudi njegova zgodovina. Iz prihodnosti revolucije je moral emigrirati, če ni hotel tvegati, da bi mu teroristi v uri, ki so si jo izborili zase, ne razbili glave. (In to kljub temu, da meseci “njegove Rusije” niso bili posebno miroljubni.) Še slabše se je godilo romantičnemu preroku skupnosti Gustavu Landauerju, ki je med prvo svetovno vojno sredi vse netevtonsko kulturo zanikujoče wilhelmske Nemčije zagovarjal Shakespearovo veličino: ob propadu münchenske Republike svetov je svoje prizadevanje za vseobsegajočo nenasilno spremembo človeka in sveta okoli njega plačal z življenjem. Teroristi, ki so revolucionarno državico sprli z vsem,

kar jo je obdajalo, so se tedaj večinoma že poskrili. Vedeli so, da jih prihodnost zmerom čaka. Nesrečni Landauer te iluzije ni mogel imeti.

Teror ni nikjer koristil revoluciji, zato pa je povsod prišel prav njenim voditeljem, ki so se selekcionirali z njim. Nasilje se je v totalnem prevratu začelo zdeti konstitutivno načelo. Aleksander Aleksandrovič Blok je tako januarja 1918 v pesniškem zanosu poudarjal, da je revolucija zvezana z naravo: kot neurje ali tajfun je vedno nepredvidljiva. Po njegovi sodbi je dejstvo, da lahko utopi dobrega človeka in opere zlega, samo detajl, ki ne spremeni smeri viharja. Na mestu splošnega življenjskega načela – kamor je Charles Darwin postavljaj razvojni konstruktivno in izpopolnjevalno evolucijo – so apologeti revolucije videli totalno izkoreninjevalsko in uničevalno spremembo vsega. Morebitna graditeljskost je pri velikih prevratih postajala drugotnega pomena. Njihov vse bolj poudarjeni temelj je bil, da morajo tisti, ki so bili nič, postati vse, medtem ko ostali izginejo – ne samo kot to, kar so, temveč tudi kot živeča bitja. Eliminacionistično nasilje, ki je postalo emblematično znamenje udejanjanja revolucionarnih – pogosto emancipacijsko zvenceh – gesel, je bilo iz dneva v dan korenitejše. A že Robespierre in njegovi pristaši niso bili posebej rahločutni: s pomori drugače mislečih so dejansko poskusili oblikovati občo voljo. Zato so v manj kot dveh letih terorja (1792–1794) na pretežno zelo spektakularen – kar pomeni tudi ustrašovalen – način (z giljotiniranjem, razstreljevanjem in utapljanjem ljudi) ugonobili več kot 40.000 življenj. In potem se je terorizem akcionistov samo še krepil in osamosvajal. Bernard-Henri Lévy je v enciklopedični študiji *Le Siècle de Sartre*, ki je izšla na milenijskem prelomu, ugotavljal, da nista bili dovolj Rusija in Kitajska, ampak se je za spoznanje, da 20. stoletje ni bilo zaman, ker je privedlo do zatona in potopa ideje revolucije, morala zgoditi še Kambodža. Poljane smrti so postale spomenik novega barbarstva na tleh stare civilizacije. Neurja in tajfuni, o katerih je po razsulu Rusije imperialnih monarhov in Aleksandra F. Kerenskega govoril Blok, so bili v človeškem svetu manj narurni od najbolj umetelnih konstrukcij spekulativnega uma. Lévy – za Francoze preprosto BHL – ni brez tehtnega premisleka pribil: “Resnična dediščina 20. stoletja je spoznanje dejstva, da najbolj barbarske niso bile zgrešene revolucije, marveč uspešne.”

Značilno se zdi, da se terorizem velikih prelomov v imenu napredka ni povzpел samo do ideoloških in pesniških, temveč celo do filozofskih zagovorov. Ti niso bili samo doktrinarno-anticipirajoči – kakor *Réflexions sur la violence* Georgesa Sorela in deloma tudi *Tecnica del colpo di Stato* Curzia Malaparteja –, marveč tudi povzemajoči izkušnjo zgodovine. Tako je Jean-Paul Sartre Fidela Castra leta 1960 poučeval, da dosežena

zmaga nad oboroženimi sovražniki na Kubi ni dovolj, ampak da je treba tudi "iztrebiti nasprotnike". Ni presenetljivo, da je bil kot najvplivnejši intelektualec svoje dobe (u)slišan: revolucionarji na največjem karibskem otoku so v trupla spremenili 17.000 svojih rojakov, 100.000 pa so jih zaprli v koncentracijska taborišča (ki jih je prav na njihovem koščku sveta pri poskusih zatiranja upora proti španski kroni dve generacije poprej v zgodovino uvedel guverner Valeriano Weyler y Nicolau) ... Ljudje, ki so se šteli za oznanjevalce, so bili proti teroristom leta II Francoske republike dovolj neradikalni: zloglasna inkvizicija na Iberskem polotoku je v dobi svojega največjega razcveta, tj. pod vladavino Izabele Katoliške, Ferdinanda Aragonskega in Karla I./V. (1481–1530), zakrivila nasilno smrt relativno majhnega števila ljudi (med 1500 in 12.000). Pri tem se je treba vprašati, ali so bili prosluli Tomás de Torquemada in njegovi priganjači zato manj učinkoviti kot Maximilien Robespierre? Pravzaprav ne: s terorjem se pač prepričujejo množice živih, ne mrtvih. Več nasilja pripelje samo do naraščanja števila trupel in žalujočih, kar pomeni, da množico stiskanih preobraža v čedalje odločnejšo armado nasprotnikov, ki se jo želi premagati. S terorjem lahko revolucionarji tako dlje časa ostajajo, kar so postali – a tisto, kar so želeli doseči, je zanje čedalje težje uresničljivo.

Pa vendar so se ob izteku ure revolucij med akcionisti do prve besede pririnili prav teroristi. Celó Sartre, ki je bil nekakšen intelektualni barometer – če že ne zmerom tudi seizmograf – 20. stoletja, na večer življenja, tik pred zaobrnitvijo k judovski metafiziki v dialogih z Bennyjem Lévyjem (nekdanjim Pierrom Victorjem), kot "ljudski filozof" ni več zagovarjal nasilja v službi doseganja določenega cilja, ampak čisto iztrebljanje. Terjal je, da se sežgejo profesorji (saj da so nekateri od njih kriminalci), linčajo parlamentarci in zajamejo lastniki podjetij (da se jim "spusti kri"). Po letu 1968, ko je spodletela poslednja polrevolucija v Evropi, se je teror kot spreminjevalec življenja osamosvojil – ampak akcije, ki jim je vtisnil svoj pečat, so kvečjemu okrepile težnjo po nepredrugečevanju in vztrajanju pri obstoječih konceptih -kracije in -arhije. Nasilje tudi brez revolucionarnega konteksta ni prineslo nikakršnega preboja. Svet se ni zavrtel k izpolnitvi pričakovanj akcionistov. Zagotovo ni bil tam, kjer bi bil, če njih ne bi bilo, toda še dlje je bil od položaja, v katerem bi moral biti, če bi se njihove vizije preobrazile v stvarnost. Specialisti splošne prakse so se s svojim dinamičnim dinamizmom znašli v slepi ulici ...

Akcionisti so kot spreminjevalci sveta prehodili dolgo pot od osvajalcev prek oznanjevalcev in pridigarjev do revolucionarjev in teroristov. Njihov vstop v zgodovino je zaznamovan z imeni svetopisemskih in antičnih predstavljavcev pojmovnih, predstavni in razdaljnih miljniov; Lenin, Hitler, Mao, Pol Pot, Carlos (Šakal) in Osama bin Laden so simboli njihove

navzočnosti v izkušnji generacij 20. stoletja in milenijskega preloma. Pa vendar: se ti in njim podobni ljudje, ki so iz dneva v dan miniaturnejšega formata, med seboj zares bistveno razlikujejo? Niso vsi vzpostavitelji in predrugačevalci takšne ali drugačne -kracije in -arhije? Četudi je kdo od njih kdaj govoril o polifono harmoničnem – neprevladalnem in s senco uničevanja neomadeževanem – ustvarjanju, je bilo to vedno postavljano v večno prihodnost. Z njo so znali upravičevati vsakršna svoja ravnanja, nikoli pa je niso preobrazili v sedanost. Ne v svojem življenju ne v razpolaganju z usodami drugih. Zmerom so se najprej zaposlili s hierarhiziranjem, prerazporejanjem, polaščevanjem in razdeljevanjem. Ustvarjanje se jim ni zdelo vredno zaresne pozornosti: tudi kar so naredili sami – celo če so to bili svetovni imperiji (od Aleksandrovega prek Džingiskanovega do sovjetskega) –, je propadlo že z naslednjo generacijo. Zato ni čudno, da jih dandanes, ko se raztaplja vera v možnost spreminjanja sveta z direktno akcijo in ni mogoče upati na kakršno koli odrešilnost v drugi *La Cause du peuple* (1968–1972) ali v maoistični številki *Les Temps modernes* tematiziranih barbarizmov, srečujemo pretežno kot uničevalce vsega mogočega – od požigalcev smetnjakov in avtomobilov v Parizu, Londonu ali Atenah do upepeljevalcev kontrabasov v Ljubljani. Akcionistični specialisti splošne prakse zdaj želijo imeti prazno mizo. Niti zadnji ostanki civilizacije in niti najbolj v ozadje potisnjeni instrumenti – kdo se ne spominja monologa *Der Kontrabaß* Patricka Süskinda? – ne morejo več računati na preživetje. Današnji akcionisti niso kot ludisti, ki so z razbijanjem strojev po prvi industrijski revoluciji želeli vrnitev v čas pred njo in ustvarjati, kot da je ni bilo, ali kot nacionalni socialisti, ki so na pepelu knjig veličastnega judovskega pramena zahodne civilizacije poskušali postaviti temelje svojega mračnega tisočletnega Reicha, kot da nikoli ni bilo ničesar, kar je zapisano neskončnosti in ne samo določenemu mileniju. Zdaj gre za izbris vsega – že same možnosti, da bi kar koli obstoječega še naprej eksistiralo. Med akcionisti je samo Slavoj Žižek uzrl iztek neke epohalne paradigme in začel zagovarjati evangelij nedejanja (ki seveda ne pomeni zmage apatije). Če bo v njem vztrajal in – ne ozirajoč se na tiste zagledance v dialektiko nihilizma, ki ga sprejemajo zgolj kot avtorja kratkočasnih marksističnih *boutades* – za uvodom napisal tudi nadaljnja poglavja, se bo lahko povzpел do svetovnozgodovinske prelomnosti. Z njegovim imenom bi bil v tem primeru povezan epohalni zaton akcionizma. *Vorsicht Stufe* zdaj pač ni več (samo) instalacija. Specializem splošne prakse lahko s preseženim akcionizmom postane povsem nerazdiralen – takšen, kot je bil vedno tisti, ki je videl svoj *raison d'être* v razumevanju. Takšen, kot je imanenten zgodovini, ki ni identifikacijska. Ne skrivam, da se mi edino takšna zdi vredna svojega imena in potrebnosti.

Toda najpomembnejše je, da se za epohalnim iztekom, ki mogoče – če se akcionistov po izvotlitvi vseh njihovih pojavnih oblik nemara le prime evangelij nedejavnosti – ne uničuje, kažejo nova, drugačna obzorja. Za okolji izpodrivanja v hierarhijah je svet poliloškega ustvarjanja. Glasova, ki ga že konstituirata, sta erazmovski nefanatizem in (predrousseaujevska) razsvetljenska *Theoria cum praxi*. A potreben je tudi novih tonov. Akcionizmu se je ura iztekla zato, ker je bil vedno uperjen proti nekemu: z njim je več ali manj ljudi vedno izgubljalo, drugi pa so pridobivali (čeprav nikoli ne vsi, za katere se je razlagalo, da jim je zgodovina zaveznik). Svet se je vrtel v permutacijah že videnega; vsi napredki so bili neepohalni: pomenili so samo okoliščino, ne pa tudi spremembe za vse. Osvoboditve nikoli niso privedle k svobodi: za vsako od njih je bila potrebna še kakšna nova. S progresivizmom so se ponašali vsi in vsakršni ljudje: koncentracijska taborišča, ki so v prepričljivi interpretaciji Williama R. Everdella eden najznačilnejših – nemara kar emblematičnih – izumov moderne, so postavljali rojalisti, republikanci, demokrati, komunisti, fašisti in nacionalni socialisti ... Industrijsko smrt z zaplinjanjem so si v prvi svetovni vojni zamislili nemški wilhelminci, marksisti, ki so vso zgodovino pojmovali kot izraz razrednega boja, pa so jo potem prenesli v mirnodobne razmere (za "dušegubko" je po ugotovitvah Aleksandra Isajeviča Solženicina poskrbel drugače komaj opazni NKVD-jevski aparatčik Isaj Davidovič Berg, sicer zaposlen z ekonomsko platjo boja "sovražnikov ljudstva"). Nazadnje so jo hitlerjanci naredili za vsakdanjost svoje dobe. Komajkatera akcionistična poteza je (p)ostala takšna, da je kdo nanjo imel monopol. Pa vendar si njihovi avtorji oziroma akterji nikoli niso znali predstavljati, da bi kar koli bilo zares za vse. Dandanes, ko so bistveni problemi ljudi – celo življenja samega – vse bolj eni, ravnanje, ki računa z rešitvijo kogar koli na račun drugega, vodi dobesedno nikamor. Prej ali slej se sleherna uničevalnost izkaže za nihilistični samodestruktivizem – od zastrupljanja zemlje do segregiranja ozračja in genetskih manipulacij. Historia docet ... In to zgodovina, ki je v desettisočletni akcionistični epohi tako pod Severnico kot pod Južnim križem živopisna povest -kracije in -arhije.

Kadar koli realistično – ne panično – govorimo o enosti bistvenih problemov ljudi in življenja, se je treba zavedati, da nikakor ne gre za ideologijo istega čolna, katere v svojem jedru uspalne postulate je mogoče slišati na vsakem koraku. Nikakor ne drži, da smo vsi v istem plovilu. Toda: to sploh ni več odločilen problem – saj ta zadeva morje. Zgodovina je prišla tako daleč. To je, KAR JE. Izvirnik vsakogar. Morda je čas, da to ob specialistih splošne prakse, od katerih smo zgodovinarji erazmovsko-razsvetljenske izkušnje še najmanj nevarni, opazijo tudi tisti, ki so domači le v posameznih sektorjih življenja.